

Список використаних джерел:

1. Винник О. П. Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики: автореф. дис. .. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / О. П. Винник; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2007. – 15 с.
2. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
3. Заніздра Н. О. Явище синонімії в українській термінології / Н. О. Заніздра // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2008. – Випуск 2 (49). Ч. 2. – С. 7–10.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «академія», 1999. – 288 с.
5. Лейчик В. М. Термины-синонимы, эквиваленты, варианты / В. М. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1973. – Вып. 2. – С. 103–107.
6. Новоставська О. Парадигматичні відношення (синонімія та антонімія) у філософській термінології творів Івана Франка / О. Новоставська // Українська мова. – 2013. – № 2. – С. 68–75.
7. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – 3-є вид., допов. і випр. – К.: Довіра, 2006. – 510 с.
8. Цимбал Н. А. Проблема полісемії в українській термінології органічної хімії / Н. А. Цимбал // Записки з українського мовознавства. Вип. 13: зб. наук. праць / Відп. ред. О. І. Бондар. – Одеса: Астропринт, 2003. – С. 29–35.
9. Чернышова Л. А. О национально-когнитивной синонимии терминов / Л. А. Чернышова // Вестник Московского государственного областного университета. – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – Серия: Лингвистика. № 1. – С. 46–52.

Хлинїна М.М.

студентка;

Ніколайчук А.С.

*старший викладач кафедри германської та слов'янської філології,
Донбаський державний педагогічний університет*

СУРЯДНІСТЬ І ПІДРЯДНІСТЬ У ПРАЦЯХ О.М. ПЕШКОВСЬКОГО

Сучасне вивчення синтаксису складного речення характеризується наполегливим зверненням авторів до наукових здобутків російського мовознавця О. М. Пешковського. Пояснюється це інтуїцією вченого, що дозволила йому передбачити ті спостереження, ті висновки, до яких, здавалось, можна було прийти тільки з використанням сучасних методів і прийомів аналізу й на сучасному рівні знань про складне речення.

У працях В. А. Белошапкової [1], Є. М. Ширяєва [7], М. І. Черемисиної та Т. А. Колосової [6] можна знайти лише частковий аналіз студій О. М. Пешковського. Актуальність доповіді визначається відсутністю комплексних праць, присвячених питанню паратаксису й гіпотаксису в складному реченні в концепції О. М. Пешковського.

Саме тому мета нашої статті полягає в комплексному дослідженні ідей О. М. Пешковського щодо проблеми сурядності й підрядності.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) висвітлити еволюцію поглядів ученого на паратакисис і гіпотакисис; 2) визначити досягнення та недоліки цієї концепції.

Час від часу поділ складних речень на сурядні й підрядні підлягав сумніву. Зокрема, М. М. Петерсон цілком заперечував існування в мові паратакисису й гіпотакисису та доводив, що *об'єктивної* відмінності між ними немає. Особливо вчений підкреслював відсутність самостійності головного речення [3, с. 52].

Критикуючи погляди М. М. Петерсона на сурядність і підрядність у праці «Очерк синтаксиса русского языка» (1923) [3], О. М. Пешковський зазначив: «Загальна критика системи синтаксису М. М. Петерсона переконала мене в тому, що сумніви його в реальному існуванні паратакисису й гіпотакисису також не виправдовуються даними мов, як і сумніви в існуванні узгодження й керування слів, речення, як формально-граматичної величини, членів речення тощо. До того ж, я переконався, що всі ці сумніви тісно пов'язані одне з одним і базуються всі на одному основному сумніві... М. М. Петерсон руйнує всю будову сучасного синтаксису» [5, с. 131–132].

У статті «Существует ли в русском языке сочинение и подчинение предложений?» [5], на основі якої пізніше був написаний розділ про паратакисис і гіпотакисис у складному реченні в книзі «Русский синтаксис в научном освещении» (перше видання – 1914) [4], О. М. Пешковський показав, що при підрядності на відміну від сурядності показник відношення міститься в одній із частин і «становить його органічну формальну приналежність» [5, с. 145].

Учений зауважував, що в складному реченні, на відміну від словосполучення, паратакисис має значний вплив, як і підрядність, займаючи *половину всієї царини сполучення речень*. Словосполучення без гіпотакисису виявлялися неможливими, тому що два паратактичні члени обов'язково або були підпорядковані кому-небудь третьому, або самі підпорядковували собі який-небудь третій. Складні ж цілі, на думку мовознавця, – звичайне явище. У складному реченні сурядність виступає як самостійний тип зв'язку [4, с. 462].

О. М. Пешковський убачав відмінність паратактичних сполучників від гіпотактичних у тому, що вони як «показники відношення стоять або при кожному із співвіднесених < > або між співвідносними, не зливаючись внутрішньо ні з одним з них. Останнє доводиться можливістю перестановки при збереженні на попередньому місці сполучника [5, с. 140].

Підрядні сполучники, за О. М. Пешковським, більш міцно приєднуються до свого підрядного речення: «При підрядності перестановка із збереженням сполучника на попередньому місці (тобто по суті відрив речення від його сполучника) із збереженням того ж відношення між думками ніколи й ні за яких умов не можлива. Це є вирішальним моментом» [там же, с. 141].

О. М. Пешковський уперше порушив проблему складних речень із *взаємним підпорядкуванням частин*.

Отже, взаємне підпорядкування – не різновид підпорядкування, а особливий вид зв'язку, при якому *незворотне відношення відображено одночасно й однорідно в обох співвіднесених*. Умовно таке поєднання О. М. Пешковський назвав *взаємним підпорядкуванням* [там же, с. 467–468].

Дослідник зробив спробу визначити відмінність паратаксису від гіпотаксису й тим самим визначити сутність сурядності й підрядності. Виходячи з того, що поняття паратаксису й гіпотаксису припустимо й до слів у реченні (до характеру взаємозв'язку членів речення, наприклад в сполученнях, *брат учитель* або *учитель брат*, також *брата учителя* й т. ін. ми маємо сурядність, а в сполученнях *брат учителя* або *учитель брата* – підрядність).

О. М. Пешковський указував, що, де звуковий показник відношення є тільки в одному зі співвіднесених (*учитель брата*), відношення виходять незбіжні й незворотні; там же, де цей показник є в обох співвіднесених (*учителя брата*) – показник родового відмінка, *учитель брат* – нульовий показник (взаємозбіжні й зворотні) [4, с. 54].

О. М. Пешковський відзначав, що й у складносурядних реченнях «при протиставних сполучниках (наприклад, *строг, но справедлив* або *справедлив, но строг*) виходить при перестановці якийсь внутрішній здвиг, але «цей здвиг, мабуть, суто психологічний, а не граматичний» [4, с. 58].

Дослідник стверджував: «Як усе просте давніше складного, так і сурядність давніше за підрядність» [там же, с. 473]. Це вчений пояснював тим, що підрядні сполучники майже всі досить ясно знаходять своє походження, а сурядні належать «первісним». Відбивається це також на переважанні сурядності над підрядністю в давньому й народному мовленні. Під час перекладу з давніх мов на сучасні постійно доводиться заміняти паратаксис гіпотаксисом [там же, с. 473]. Процес витіснення сурядності підрядністю є одним з окремих випадків загального процесу розвитку синтаксичної перспективи.

О. М. Пешковський висунув також гіпотезу про те, що безсполучниковість давніше за сурядність і підрядність. Учений доводив, що «у давньому й повсякденному мовленні ми на кожному кроці знаходимо безсполучникові сполучення речень там, де сучасне суто літературне мовлення вимагає сполучників...» [там же, с. 473–474].

В. А. Белошапкова стверджувала, що «найбільш плідним у цих поглядах є підкреслений О. М. Пешковським ізоморфізм зв'язків сурядності й підрядності» [1, с. 732].

М. І. Черемисина й Т. А. Колосова зазначали, що термін *взаємне підпорядкування* був створений О. М. Пешковським для позначення такого зв'язку частин складного речення, коли «незворотне відношення відображено одночасно й однорідно в обох співвіднесених». Пов'язані цим способом частини він називав *взаємопідпорядкованими*, а відношення взаємного підпорядкування розглядав як особливий зв'язок поза *паратаксисом* і *гіпотаксисом*. Проте коло таких конструкцій у О. М. Пешковського дуже вузьке [6, с. 101].

Аналіз речень із взаємним підпорядкуванням, виявлення багатьох їх моделей, на думку М. І. Черемисиної, Т. А. Колосової та інших мовознавців, є актуальним завданням сучасних і майбутніх синтаксичних досліджень. Тому глибоке й усебічне вивчення праць О. М. Пешковського необхідне не тільки через значущість їх для історії лінгвістичної науки, а й для того, щоб слугувати для більш глибокого дослідження синтаксису [там же, с. 54].

«Погляди О. М. Пешковського на проблему сурядності й підрядності в складному реченні мали значний вплив на подальші розробки цього питання». – зазначав Є. М. Ширяєв [7, с. 32]. Багато положень О. М. Пешковського дали поштовх для створення нових теорій у синтаксисі складного речення [там же].

На думку Н. В. Веретельник, твердження про структурні відмінності сурядності й підрядності є сильною стороною поглядів О. М. Пешковського.

Проте ряд дослідників (В. А. Белошапкова [1, с. 92], В. В. Виноградов [2, с. 65–67]) відзначають цю спробу не зовсім вдалою. Це стосується, насамперед, його теорії зворотності й незворотності, яка була піддана критиці з боку В. В. Виноградова. Останній доводив на певному мовному матеріалі, що теорія зворотності й незворотності О. М. Пешковського не охоплює всіх випадків, проте для ряду з них є правильною [2, с. 65–67].

Дослідивши наукову концепцію О. М. Пешковського, ми з'ясували, що пошуки мовознавця в питанні сурядності й підрядності в складному реченні сприяли більш глибокому вивченню проблеми, спонукали послідовників О. М. Пешковського до нових відкриттів і досягнень. Через те що питання визначення сурядності й підрядності в сучасній лінгвістиці не може вважатися цілком вирішеним, подальші розробки в цьому напрямі необхідні й актуальні.

Список використаних джерел:

1. Белошапкова В. А. Современный русский язык: Синтаксис / Москва, 1977. – 248 с.
2. Виноградов В. В. Вопросы синтаксиса русского языка / Москва, 1950. – 410 с.
3. Петерсон М. Н. Очерки синтаксиса русского языка / Москва, 1923. – 228 с.
4. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / Москва, 1956. – 512 с.
5. Пешковский А. М. Существует ли в русском языке сочинение и подчинение предложений // Москва, 1959. – С. 52–57.
6. Черемисина М. И. Очерки по теории сложного предложения / Новосибирск, 1987. – 200 с.
7. Ширяев Е. М. Бессоюзное сложное предложение в современном русском языке / Москва, 1986. – 221 с.